

Petr Holub

PERSPEKTIVY ZAPOJENÍ MAĎARSKA DO EVROPSKÉ EKONOMICKÉ INTEGRACE

Jedním z vážných úkolů zemí střední a východní Evropy (dále jen SVE) po pádu totalitních režimů v této oblasti je překonání důsledků mnohaleté izolace jejich národních ekonomik od světového hospodářství. Také transformace maďarské ekonomiky není řešitelná bez využití vnějších zdrojů a vlivů, bez širokého otevření země světovému hospodářství. Jakákoli částka finanční pomoci, ve svých konečných důsledcích dále utahující oprátku dluhové zátěže, nemůže suplovat přínosy integrační spolupráce v rámci evropského regionu. Svůj záměr vstoupit do ekonomických integračních procesů v Evropě může Maďarská republika (MR) teoreticky realizovat v rámci tří alternativ:

1. Na bázi vazeb zemí bývalého východního bloku, tj. zhruba v rovině vymezené dřívější RVHP.
2. Vytvářením nových regionálních hospodářských aliancí.
3. V rámci západoevropských integračních seskupení.

Maďarská republika patřila mezi nejvehementnější zastánce rozpuštění RVHP jako nefunkční a nereformovatelné aliancé. Skutečnost, že její definitivní zánik byl stvrzen právě v Budapešti, je do značné míry symbolická. Po volební porážce socialistů, verbálně podporujících koncepci „malé RVHP“, nenalezla v Budapešti přílišného porozumění ani idea určité středoevropské regionální integrace. Patrný byl nevelký zájem MR vázat své úsilí o začlenění do západoevropských integračních procesů koordinací vzájemných kroků a úzkými vazbami s ostatními bývalými sovětskými satelity i zřejmě oprávněná nedůvěra v možnost vytvořit ve střední Evropě ze svazku ekonomicky slabých států funkční seskupení. Pod tlakem řady vnitřních i vnějších příčin (hospodářské problémy, ztráta odbytišť v SSSR i dalších zemích SVE, nízká konkurenceschopnost na západních trzích, účelnost koordinovaného postupu v rámci jednání o asociačních dohodách ap.) nastal však jistý posun ve stanoviscích Budapešti, která se vedle podpory politické součinnosti středoevropské „trojky“ pozorněji staví i k možnosti užší ekonomické spolupráce v tomto regionu. Na druhé straně však na vrcholné schůzce představitelů středoevropské „trojky“ v Krakově MR nepodpořila polskou iniciativu na vytvoření zóny volného obchodu, byť s obdobnými návrhy vystupoval v průběhu roku ministr pro mezinárodní hospodářské styky B. Kádár.

Rovněž budapeštské dítě - Pentagonála -, mající na zřeteli historické, geopolitické a ekonomické vztahy rakousko-uherského koloritu, představovalo pro MR (byť jí nelze upřít jisté pragmatické ambice) především předstupeň a perspektivu rychlejšího plnoprávného či přidruženého členství v ES. Hnací silou tohoto seskupení je Itálie, od které vesměs všechny ostatní účastnické státy očekávaly, že podpoří v rámci Společenství jejich zájmy. Pentagonála, nyní již Hexagonála, však může stěžejí zcela substituovat základní směry ekonomických vazeb na evropském kontinentě.

Jednoznačnou prioritou Budapešti je integrování národního hospodářství a společnosti do západoevropského institucionálního rámce. Vytváření příznivých vnějších podmínek pro realizaci tohoto cíle bude vysoce prestižní oblastí zahraniční a hospodářské politiky MR, v níž lze z maďarské strany očekávat vysokou aktivitu a důrazné prosazování národních (státních) zájmů. Maďarská vláda mohla v podstatě volit z těchto alternativ:

1. Přistoupení k ES na základě článku 237 smluvy EHS.
2. Uzavření asociační smluvy s ES na základě článku 238 smluvy EHS.
3. Přistoupení k ESVO.

Možnost přistoupení k ESVO zvažoval na počátku své vlády Némethův socialistický kabinet jako zahraničněpoliticky přijatelnou přechodnou fází těsnějšího přiblížení k ES, která by nepředpokládala nutnost radikálně změnit filozofii smluvních závazků s Moskvou a omezit manévrovací prostor národní hospodářské politiky a politické svrchovanosti země. Současná programová orientace Budapešti nevylučuje prohlubování vztahů s ESVO, ve středně a dlouhodobém horizontu je však za těžiště evropského integračního procesu považováno ES jakožto nejsilnější, technicky nejvyspělejší seskupení disponující nejpropracovanějšími integračními strukturami.

Maďarská vláda bere v úvahu širší paletu výhod, vyplývajících pro národní ekonomiku z přístupu k ES. Přistoupením k méně vnitřně integrovanému seskupení ESVO by Budapešť byla navíc nucena kromě akceptování užšího spektra čistě ekonomického přínosu nést rizika ne zcela čitelného budoucího vývoje této aliance. Stane-li se Rakousko členem ES a budou-li je případně následovat další země ESVO, ztratí toto sdružení svou dosavadní hospodářskou sílu a nebude schopno unést zátěž reintegrace východoevropských zemí. Pokud by rakouská žádost nebyla kladně vyřízena, zesílí naopak zájem propojit ESVO s EHS v rámci Evropského hospodářského prostoru, což umocní snahy nevnášet do tohoto procesu disharmonické prvky účasti bývalých zemí sovětského bloku. Společná deklarace „trojky“ a ESVO z června 1990 naznačuje obavy ESVO, že případné členství těchto států by zkomplikovalo jednání s Bruselem.

O rozšíření a prohloubení smluvních vztahů s ES usiluje MR již delší dobu. V září 1988 uzavřela se Společenstvími Dohodu o obchodu, obchodně politické a hospodářské spolupráci (vstoupila v platnost 1. 12. téhož roku), která představovala nejrozsáhlejší smluvní úpravu ES s některou z východoevropských zemí a poskytla MR relativně rozsáhlý prostor pro začlenění do západoevropských ekonomických integračních procesů. Pro maďarskou stranu bylo důležité, že časový horizont dohody přesáhl přelomový rok 1992, kdy má být konstituován jednotný trh EHS. Dosavadní smluvní uspořádání vztahů s ES, z hlediska cílů hospodářské politiky nikoli nevýznamné, je nicméně pouhou výchozí základnou. ES učinila MR v duchu uzavřené dohody celou řadu obchodně politických ústupků, jimiž ocenila dosavadní úsilí o hospodářskou reformu. Složitější je přes jistý pokrok překonávání celních bariér. Vzhledem k odstranění cel na průmyslové zboží v rámci obou západoevropských integračních seskupení mají tyto zábrany pro třetí země negativní účinky. Ve velké míře zůstává pro MR nadále uzavřen zemědělský trh ES, oblast mimořádného maďarského zájmu (export zemědělských produktů se na vývozu do ES podílí zhruba jednou třetinou). Velmi citelně pak MR pocítuje netarifní překážky, které omezují její přístup k vědeckovýzkumnému a technologickému zázemí ES a vylučují ji z čerpání výhod vyplývajících z volného pohybu zboží a výrobních faktorů. Připravované asociační dohody nemohou v žádném případě nahradit liberalizaci přístupu na trh Společenství, která je pro země SVE klíčovou otázkou. Její dosavadní úroveň je zjevně nedostačující a sílí obavy, že klima pro otevření trhů ES se bude spíše v následujících letech zhoršovat.

Pokud se týče institucionalizace vztahů MR s ES, lze v krátkodobé perspektivě očekávat nanejvýš přidružení, které přináší sice nesporné ekonomické výhody, neopravňuje však příslušnou zemi podílet se na rozhodování o směrech integračního procesu ve Společenství. Jeho účelem je připravit podmínky pro plné převzetí závazků, které obsahuje řádné členství v ES, a pro dosažení určitého nezbytného standardu

hospodářského rozvoje. Jednání probíhá v těchto případech obvykle bez velkých komplikací a poměrně rychle, v podstatě jde pouze o postupné snižování cel ve vzájemném obchodě, o velikost finanční pomoci přidružující se země a o vytvoření rady přidružení. Ke sjednání této dohody navíc není třeba ratifikační řízení v jednotlivých členských státech ES.

Jednání o řádném členství v ES jsou podstatně složitější a časově náročnější, neboť zahrnují celé spektrum ekonomických a institucionálně politických opatření. Lhůty v případě Řecka (pět a půl roku), Španělska a Portugalska (více než osm let) naznačují, že u zemí SVE, jejichž postupná adaptace národohospodářských systémů a struktur si vyžádá několik let, bude tato procedura velmi komplikovaná. Jednání bude možno zahájit nejdříve v roce 1993, kdy vyprší moratorium ES na žádosti o členství. Před jejich započatím vypracovává komise ES k žádosti stanovisko, které schvaluje Rada ES. Na základě vlastního rokování se pak připraví smlouva o přistoupení nové členské země, s níž musí vyslovit souhlas jak Evropský parlament, tak parlamenty všech zemí „dvanáctky“. Součástí smlouvy je ustanovení jisté finanční pomoci k usnadnění vstupu do ES z kapitálových zdrojů Evropské investiční banky a z různých fondů Společenství a určení přechodného období, zpravidla pětiletého, během něhož jsou příslušné země poskytovány některé úlevy zmírňující dopad převzetí veškerých závazků vyplývajících z režimu členství.

Zapojení MR do integračních procesů „dvanáctky“ je podmíněno řadou mezinárodně politických a ekonomických souvislostí. Otevřenou otázkou zůstává, do jaké míry budou ES připravena adoptovat slabé ekonomiky zemí SVE a ochotna přijmout je za plnoprávné členy. Názory politiků na tuto otázku se podstatně liší. Vstup postkomunistických zemí střední Evropy do ES podporovala především Velká Británie, neboť M. Thatcherová a její kabinet spatřovaly v jejich brzkém přidružení perspektivu vytvoření určité protiváhy sjednocenému Německu, ale především možnost rozředit masivní prohlubování integrace ES na úkor národní svrchovanosti, které neodpovídalo duchu politiky „železné dámy“. Ústupky mladým středoevropským demokraciím v hospodářské sféře požadovali podle některých zdrojů na červencové schůzce ministrů zahraničí „dvanáctky“ i zástupci současné Majorovy vlády. Před příliš rychlým rozšiřováním ES varuje na druhé straně mimo jiné H. Kohl. Podle spolkového kancléře by mohlo vést k transformaci ES v jen poněkud širší zónu volného obchodu a zeslabit perspektivu politické integrace západní Evropy.

Ani v Bruselu nepanuje jednota v názorech, zda se ES mají dát intenzivní cestou prohlubování integračních procesů „dvanáctky“ či zvolit variantu extenzivního růstu zvyšováním počtu členů. Odpůrci této možnosti, jejichž mínění se zdá být převládajícím, naleznou zřejmě podporu chudších zemí ES, obávajících se ztenčení tučných subvencí ze zdrojů Společenství a bránících své partikulární zájmy ohrožené konkurencí výrobců z regionu SVE (viz odpor Portugalska vůči zvýšení vývozu textilu do ES). Sám předseda komise ES J. Delors je, pokud jde o brzké přiznání plnoprávného členství některým postkomunistickým zemím, skeptičtější. Stejně jako H. Kohl se obává, že dosavadní struktury „dvanáctky“ by mohly být v nové situaci s obtížně předvídatelnými variantami vývoje vystaveny nadměrným rizikům, která by ohrozila pokrok v bezpečnostní politice Společenství i realizaci strategického cíle vytvořit evropskou politickou unii. ES musí podle jeho názoru rovněž uvažovat o tom, zda plánované reformy společných institucí by ukvapeným rozšiřováním Společenství do roku 2000 nebyly rozmělněny.

K těmto úvahám přistupují čistě ekonomické aspekty případného začlenění ekonomik zemí SVE do organismu ES. Tento manévr by mohl rozředit zdroje Společenství, podlomit jeho sílu a zbrzdit samotný proces integrace, jehož posílení je absolutní prioritou Bruselu. Přistoupení SVE by si vyžádalo prostředky, jejichž objem

by významně zatížil bruselskou pokladnu, která je v současné době navíc mimo jiných projektů finančně vázána i krytím reintegrace a rekonstrukce východoněmecké ekonomiky. Přehlednout nelze tendence k sebeizolaci ES, které mohou být podpořeny averzí mnoha vlivných západoevropských hospodářských kruhů vůči zpřístupnění citlivých a politicky chráněných trhů ES východoevropským výrobcům. V současné době se například citelně aktivizuje lobby producentů živočišné výroby, která vážně zkomplikovala jednání o asociačních dohodách. Obezřetnost Bruselu vůči postkomunistickým formacím SVE, podmíněná výše zmíněnými i mnohými dalšími faktory, se koneckonců promítla i ve filozofii navrhovaných dohod o přidružení. Jde o koncepci tzv. těsného přidružení jako alternativy ke členství, kterou rozvinul na počátku roku 1989 J. Delors a jejímž cílem bylo přimět Rakousko, aby se vzdalo žádosti o plnoprávné členství v ES. Poskytnutí jistých výsad zemím SVE může mít i tentokrát podobný účel. Na rozdíl od dřívějších obdobných smluv s Řeckem a Tureckem však předkládané dokumenty nezakotvují jasnou perspektivu budoucího členství a Brusel taktně upozorňuje, že neexistuje žádný výslovný ani mlčky předpokládaný vztah mezi dohodami o přidružení a případným následným začleněním do Společenství, které je sice považováno za konečný, nikoli však automatický cíl.

Indikátorem zdrženlivosti Bruselu v otázce rozšíření Společenství je jeho přístup k ekonomicky silným a systémově kompatibilním zemím sdruženým v ESVO, které navíc je nejvýznamnějším obchodním partnerem ES. Za největšího „favorita“ je pokládáno Rakousko, které oficiálně požádalo o vstup 17. 7. 1989. Představitelé „dvanáctky“ však dali najevo, že i kdyby příslušná jednání byla zahájena před 1. lednem 1993 (tj. před vypršením moratoria na přijímání podobných žádostí), nepředpokládá se, že by se stalo plnoprávným členem před rokem 1995. Brusel, usilující především o realizaci vlastního ambiciózního programu Společného trhu a o plnou integraci Španělska a Portugalska, nemá tedy přílišný zájem o masové zapojení zemí ESVO do ES. Náhradou nabízí vytvoření Evropského hospodářského prostoru zahrnujícího i státy tohoto seskupení. Nadměrná ochota vyjít vstříc snahám zemí SVE o vstup do ES by bezpochyby vyvolala tlak na reciproční přístup nejen vůči členům ESVO, ale zřejmě i vůči přidruženému Turecku, Maltě a Kypru, které již o členství požádaly. A to v situaci, kdy nejen rozpad SSSR, ale i Jugoslávie klade otázku, kam by vlastně až měly sahát východní hranice ES.

Při hodnocení perspektiv zapojení zemí SVE do struktur ES nelze sice vzájemně oddělovat ekonomická hlediska od politických podmínek a faktorů (které mohou za určitých okolností být určující), obecně je však možno předpokládat, že těžiště rozhodování o formách a rozsahu jejich začlenění do integračního systému Společenství se bude přesouvat do oblasti převážně ekonomických kalkulací, které zatím hovoří proti uspěchanému začlenění rozvrácených a systémově nepřipravených postkomunistických ekonomik. Tyto aspekty bude muset vzít v úvahu i maďarská zahraniční politika. Autorita Budapešti v demokratickém světě rostla s krystalizací její politickohospodářské linie, která MR zajistila pověst přední reformní země uvnitř východního bloku. Převratné změny druhé poloviny roku 1989 však dosavadní exkluzivní pozornost věnovanou maďarským reformám zeslabil. MR je sice i nadále mnohdy považována za nejvíce otevřenou vůči Západu a za zemi, kde transformace národní ekonomiky pokročila nejdále, nicméně západní experti se netají očekáváním, že v dlouhodobějším výhledu by se měla projevit hospodářská síla a významné komparativní výhody Československa i Polska. Z této úvahy vychází i snaha Budapešti maximálně urychlit své zapojení do západoevropských integračních struktur, dokud lze ještě počítat s dožívajícím preferenčním přístupem ze strany Západu.

Obnovení preferovaného postavení MR z hlediska jejího vstupu do západoevropských integračních procesů lze stěží očekávat. Předpokládalo by

urychlené dokončení transformace národní ekonomiky, které by bylo úspěšnější než v ostatních zemích regionu, při zajištění stabilního vnitropolitického vývoje v podmínkách, kdy Polsko a Československo uvízne v pasti sociálních konfliktů a národnostních třenic (v této souvislosti Budapešť bezpochyby bedlivě sleduje určité znepokojení bruselských expertů z eskalace národnostních vášní v Československu, které mohou přerůst v ekonomickou dezintegraci). Schůdným a na vnitřní politické a hospodářské situaci zčásti relativně nezávislým prostředkem posílení pozic MR se tak jeví zahraniční politika spolu se sférou vnějšího hospodářskostrategického rozhodování. Koncipování takové zahraničněpolitické orientace, která by svou vstřícností kompenzovala nedostatečnou atraktivnost domácího hospodářskopolitického zázemí, doporučovala koneckonců již bývalé socialistické vládě reprezentativní studie skupiny předních maďarských expertů pod vedením „otce“ reformy z konce 60. let R. Nyerse. Do tohoto rámce zapadá například otázka otevřená tehdejšími Hornovými ministerstvem zahraničí ohledně možného začlenění MR do struktur NATO v situaci, kdy plnoprávné členství Rakouska v ES bylo zpochybňováno jeho neutralitou. Maďarská zahraniční politika se bude zřejmě i v současné době pokoušet předvídatvě reagovat na to, že v budoucí evropské integrační architektuře mohou ES být pouze jedním z pilířů a rýsuující se společná zahraniční a bezpečnostní politika by mohla představovat významné překážky pro případné začlenění postkomunistických států SVE.

Určitý manévrovací prostor nabízejí maďarské zahraniční politice i relativně úzké vazby s některými vlivnými státy, které by mohly podpořit úsilí MR o urychlený vstup do ES. Budapešť zejména může kalkulovat se shovívavějším postojem bonnské vlády, oceňující maďarský příspěvek ke sjednocení Německa řešením otázky uprchlíků z bývalé NDR na podzim minulého roku. Jistě se pokusí těžit i z dobrých sousedských vztahů s Rakouskem, jehož případné přijetí do ES by do značné míry posílilo maďarské naděje.

Zapojení MR do západoevropských integračních procesů vyžaduje vytvořit adekvátní ekonomické podmínky uvnitř maďarské ekonomiky, zajistit její chod na principech odpovídajících fungování hospodářských systémů vyspělých kapitalistických zemí. Obnova tržního charakteru maďarské ekonomiky je tak zároveň předpokladem pro začlenění MR do ES.

Ačkoli výsledky dvou desetiletí maďarského reformního úsilí nebyly zcela jednoznačné, formuje se v MR tržní ekonomika, která ve srovnání s ostatními zeměmi SVE podle západních expertů nejvíce odpovídá hospodářskému modelu ES a je lépe připravena na změny, jimiž bude muset projít. Podle studie konzultační společnosti Central European Investment je MR v rámci regionu v nejvyšší míře otevřena vůči Západu a je zemí, kde ekonomické reformy pokročily podstatně nejdále. V současné době je MR pokládána za přední postkomunistickou zemi, pokud jde o decentralizaci rozhodování, jasné úsilí o privatizaci, pravidla pro přímé zahraniční investice, rozvoj kapitálového trhu, daňovou reformu, marketing, potenciální sílu ve finančních službách, liberalizaci dovozů, cen a mezd i větší adaptabilitu tuzemských podnikatelských subjektů na měnící se podmínky světového trhu. Přes růst váhy tržních elementů a nepřímého řízení nelze však zatím považovat národní ekonomiku za tržní a funkčně integrovatelnou s hospodářským systémem ES. Dosažení tohoto cíle spojeného se zajištěním zdravého ekonomického růstu si vyžádá stejně jako v ostatních zemích SVE jistý čas.

V současné době MR dokončuje zhruba první etapu procesu přizpůsobení politického a ekonomického systému potřebám zapojení země do západoevropských integračních procesů, tj. dotváří politické předpoklady a projekt hospodářské reformy, včetně jejího legislativního zakotvení. Mezinárodně politickým reflexem tohoto stadia

jsou vedle přijetí MR do Rady Evropy jednání o asociačních dohodách s ES. Maďarská strana v zásadě akceptovala koncepci dohody o přidružení předloženou Komisí ES, která mimo jiné předpokládá vytvořit v průběhu deseti let sféru volného obchodu s dočasným asymetrickým fungováním a zvláštním režimem pro některé výrobky (vznik celní unie Brusel nenavrhuje), harmonizaci příslušných maďarských předpisů vážících se k volnému pohybu služeb, vytvoření podmínek pro volný pohyb kapitálu apod. Brusel však odmítl zaujmout v připravené dohodě společné stanovisko k otázce budoucího členství MR v ES a nebyl rovněž ochoten poskytnout Budapešti dodatečnou finanční pomoc nad rámec stanovený programem PHARE. V červenci skončilo bez většího pokroku 7. kolo rozhovorů. Vedle předem vyňatých ožehavých otázek přístupu zemědělských výrobků a textilní produkce na trh ES zůstala nedořešena především problematika volného pohybu pracovní síly a služeb. Přestože na maďarský a polský nátlak rozhodla Rada ministrů ES již v dubnu 1991 změnit podstatně jednacím mandát Komise, rozhovory ukázaly, že je stále nedostatečný. Ačkoli rozhovory uvízly na obdobných problémech jako v případě ostatních zemí SVE, neformulovala však Budapešť své rozladění zdaleka tak ostře jako Polsko či případně Československo.

V druhé etapě by měla proběhnout sama transformace maďarské ekonomiky, sledující prosazení tržních mechanismů prostřednictvím souboru reformních kroků od privatizace, přes zavedení konvertibility národní měny až po tržní orientaci cen. Tato systémová operace může být vymezena přibližně horizontem tříletého vládního programu národní obnovy a měla by být završena přidružením (asociací) MR k ES. Teprve ve třetí etapě půjde o vlastní integrační prorůstání maďarské ekonomiky s organismem ES, o prohlubování volného pohybu zboží a služeb i o uvolňování prostoru pro intenzivní přesuny kapitálu a pracovní síly, tedy o vytváření předpokladů pro plnoprávné začlenění MR do Společenství. Otázka časové dimenze těchto procesů však zůstává otevřena. Ambice Antallova kabinetu vstoupit do ES kolem roku 1995 jsou však krajně nereálné. Aktivitou zahraniční a vnější hospodářské politiky lze sice překonat mnohé překážky v instituční sféře, rozhodující bariéry systémové povahy jsou však odstranitelné až v delší časové perspektivě.

Ačkoli reformy v mnoha směrech přiblížily maďarskou praxi západoevropskému standardu, MR zatím systémové ani věcné podmínky plnoprávného členství v ES nespĺňuje. Dlouhodobá izolace národní ekonomiky od světového hospodářství a ignorování ekonomických zákonů vedly k hluboké deformaci ekonomického systému a jeho mechanismu, ke zploštění celého reprodukčního procesu a k pokřivení strukturálních charakteristik. Napravení důsledků absence tržní regulace hospodářství a plurality politického a ekonomického rozhodování si vyžádá určité přechodné období bolestného odumírání a likvidace prvků předchozího hospodářského režimu a nastolení nových ekonomických podmínek. Vnější bariérou brzkého začlenění MR (a ostatních ekonomik zemí SVE) do integračního systému ES bude především to, že prioritním zájmem „dvanáctky“ v nejbližším období je dokončit nejambicióznější integrační plán v dějinách Společenství bez jeho ohrožení nepředvídatelnými politickými a ekonomickými riziky a bez narušení soudržnosti aliance. Okolností „vstupu do Evropy“ první poloviny 90. let jsou podstatně odlišné od podmínek, kdy byly zvažovány žádosti Řecka, Španělska a Portugalska o plnoprávné členství v ES a politické důvody mohly částečně překrýt čistě ekonomická hlediska. Po zhroucení železné opony a odumírání vojenskopolitické bipolarity na evropském kontinentě lze předpokládat dominantní převahu ekonomických kritérií při posuzování otázky rozšiřování dnešního základny Společenství, byť politickou argumentaci nelze zcela vyloučit, zvláště (jak ukázal sovětský srpnový puč) v závislosti na vývoji v SSSR.

Vnitřní a vnější podmínky maďarského úsilí integrovat svou ekonomiku do západoevropského hospodářského systému naznačují, že realističtější datum případného vstupu MR do ES (nehledě na časové lhůty formální procedury přijímání

nových členů) je ohraničeno zhruba rokem 2000. Nelze však vyloučit snahu Společenství vyhnout se předčasnému začlenění ekonomik zemí SVE do svých struktur a neuváženému extenzivnímu rozšiřování integrační spolupráce vůbec hledáním alternativních řešení. Jedním z nich je varianta rozšíření Evropského hospodářského prostoru i na teritorium střední, případně východní Evropy. Přes svou velkorysost ovšem tento projekt zaručuje participaci na výhodách jednotného vnitřního trhu ES s řadou omezení dlouhodobě předznamenávajících jisté vyloučení z procesu plné funkční integrace; proto mnohé země ESVO přehodnocují nyní svůj postoj k plnému začlenění do Společenství. Lze konstatovat, že bruselské představě evropské architektury 90. let zřejmě nejspíše odpovídá Delorsův plán „tří soustředných kruhů“, jehož vnější kružnice je v podstatě vymezena koncepcí přidružení MR, Československa a Polska k ES. I v tomto případě platí, že plocha asociačních dohod je pochopitelně úplně něco jiného než plocha Evropského hospodářského prostoru, který zase není identický s Evropskými společenstvími. Čím dál od středu, tím menší profit z koncentrovaného jádra; jsou to známé důsledky vztahu mezi centrem a periferií.¹ Ekonomické důvody budou Brusel konfrontovat s tendencemi zachovat ES charakter exkluzivního klubu, v jehož rámci lze efektivně zajistit progresivní integrační proces, byť z části iniciovaný na úkor nečlenských zemí. Zhruba od poloviny 80. let přítom i v samém ES sílí názory zdůrazňující nutnost několikarychlostního sjednocování Evropy na bázi hospodářské a měnové unie v závislosti na dosažení tvrdě vymezených kritérií ekonomického rozvoje, protože existující hospodářské rozdíly mezi členskými zeměmi by mohly zablokovat dosažení stanovených integračních záměrů. Tento návrh, prosazovaný především Německem a Nizozemskem, předpokládá, že pravděpodobně pět nejvyspělejších států by mělo přednostně zahájit přechod k hospodářské a měnové unii někdy na přelomu let 1996-1997 a vytvořit jakési jádro evropské integrace. Takový projekt v širším kontextu představuje pokus vystupňovat integrační procesy v rámci relativně uzavřené luxusní společnosti zbavené břemene nejen zaostalejších zemí ES, ale i potenciálních uchazečů o členství z regionu SVE. Existuje tedy jisté nebezpečí, že rozbitá železná opona bude v evropské architektuře minimálně 90. let nahrazena bariérou ekonomickou a MR (spolu s dalšími státy SVE) se ocitne na periferii kontinentálního integračního procesu s následnými ekonomickými i politickými dopady.

¹ Viz Zoubek, J.: Bez iluzí o čs. návratu do Evropy. In: Hospodářské noviny, 14. 12. 1990.